

GRUP FOLKLORU VE “ÖZKÜLTÜR”

Group Folklore and “Ideoculture”

Servet ERDEM*

ÖZ

“Halk” ve “folklor” olguları, uzun süreler boyunca -folklorun bir disiplin olarak 19. yüzyılda ortaya çıkışından 1960'lara kadar- sadece kırsal kesimde yaşayanlar ve onların kültürel üretimlerini anlatmak için; okur-yazar olmama, kırsallık, köylülük gibi pejoratif çağrışımlardan tamamen bağımsız olmayan ilgiler ve ilişkilerle birlikte kullanıldı. Alan Dundes'in 1960'larda “halk”ı “en az bir ortak noktaları olan tüm insan grupları” olarak yeniden tanımlaması, alanda devrimsel değişimler getirdi; folklor çalışmalarının yörüngesinde ve nesnesinde bir paradigma kaymasına neden oldu. Böylelikle, geçtiğimiz on yıllar boyunca, folklor uzmanları çok farklı türden grupları ve onların kültürel üretimlerini inceledi. Ne var ki bu çalışmalar folklorun sadece kırsal alanla, köylerle sınırlandığı zamanın folklor çalışmalarının parametrelerinden ve yöntemlerinden tamamen ayrılabilmiş değil. Şehre ve şehrin folkloruna, grup folkloruna yaklaşımı belirleyen paradigmlar, değişen tanımlar, bağlamlar yeterince tartışılmadı. Bu alanda, teorik zeminde tartışmalar hızla artan uygulama çalışmaları ölçüsünde zenginleşmedi. Bu yazı, grup folkloru alanında yapılan çalışmalarda ortaya çıkan sorunları tartışmak ve çözüm olarak Gary Alan Fine'in ilgili alanda yaptığı kimi çalışmaları ideal bir model olarak tanıtmayı amaçlamaktadır. Fine'in grup kültürü ve interaktif bir grubun kültürel elementlerini anlatmak için ürettiği “ideoculture” ve bunun etrafında ortaya koyduğu tartışmalar şimdiye değin bu alanda üretilen çalışmaların en iyi örneklerindedir. Bu nedenle grup folkloru çalışmalarında ortaya çıkan sorunların çözümü için model bir çalışma niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler

Grup folkloru, grup kültürü, halk, kültür, özkültür (ideokültür).

ABSTRACT

Having been employed for decades –from the beginning of the Folklore Studies as an academic field in the 19th century to the 1960s- to address communities that dwell in rural areas, and their cultural productions, the phenomena of “folk” and “folklore” had always been used in tandem with some assumptions and associations that were not free of certain pejorative implications such as illiteracy, rusticity, provinciality, peasantry etc. However, in the 1960s, Alan Dundes's redefinition of “folk” as “any group of people whatsoever who share at least one common linking factor” have revolutionized the trajectories of folkloristic research and caused a paradigm shift in the nature of folkloric subject. Hereby, over the past decades folklorists have been studying a wide variety of diverse groups and their cultural productions. However, these studies do not often completely break away from some parameters, definitions and research methods of the past century in which folklore studies were confined to only rural areas. This paper aims to discuss such negative ramifications in group culture studies and suggests an ideal model for them by briefly examining Gary Alan Fine's studies on the subject. Fine's conceptualizing of group culture and cultural elements which characterize an interacting group as the ideoculture seems to be one of the most effective suggestions have been put forward so far. Hence, it is argued that Fine's studies on ideoculture can be a model solution to the problems mentioned above.

Key Words

Group folklore, group culture, folk, culture, ideoculture.

Folklor çalışmaları, çok değil bir asır içinde, “Ur-form” a ulaşmak çabasıyla aynı masalın tüm varyantlarını toplamak ve binlercesini taramak gibi bir kapsamdan, küçükler beyzbol ligindeki bir takımın folklorunu in-

celemeye evrildi. “Masal Kataloğu”, “Mitlerin Yapısı” gibi çalışmalardan “Manson Ailesinin Folkloru”na inen çalışmalar günden güne artan uygulama örnekleriyle yeryüzündeki tüm farklı grupların kendilerine ait bir

* Bilkent Üniv. Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, servete@bilkent.edu.tr

folkloru olduğunu kanıtlamadan önce sorulması gereken kimi kritik sorular ise hâlâ öteleniyor. “Ur-form” a ulaşmak, tüm mitlerin ortak bir yapısı olduğunu öne sürmek, değişmez epik yasalara varmak, tahkiyeli manzum anlatıların sözel formüllerle oluşturulduğunu ortaya koymak gibi her biri kendi içinde sorunlar taşıyan -kimi de bugün vardığımız yerde oldukça anlamsız görünen- çalışmalar bazı tezler öne sürüyor, kimi hedefler taşıyordu. Tüm bu çalışmalar kuramsal düzeydeki tartışmalar eşliğinde ilerliyor ve örneğin sadece Parry-Lord teorisi¹ sözlü gelenek odaklı pek çok sorunun tartışılmasını sağlıyordu. Sağlamaya da devam ediyor. Buna karşılık Alan Dundes’in çığır açıcı tanımlarından sonra değişen folklor çalışmalarının hızla büyüyen uygulama dağarı karşısında teorik düzlemde tartışmalar aynı oranda zenginleşmiş sayılmaz.²

Dundes’in “halk” ve “folklor” kavramlarına getirdiği yeni tanımlar disiplinde büyük bir dialektik kaymaya neden oldu. Bu tanımlardan hareketle art arda belli bir grubun folkloruna eğilen uygulama çalışmaları yapıldı-yapılmakta; ancak tüm bu çalışmaların sonucunda varılan noktalar çıkış noktasından pek de uzakta görünmüyor. Dundes’in tanımına göre:

Halk; terimi en azından bir ortak faktörü paylaşan herhangi bir insan grubunu ifade eder. Bu grubu birbirine bağlayan faktör; ortak bir meslek, dil veya din olabilir, ne olduğu önemli değildir. Bundan daha önemli olan ise, herhangi bir sebebe bağlı olarak oluşan grubun kendisine ait olduğunu

kabul ettiği bazı geleneklere sahip olmasıdır.³ (Oğuz 19)

Bu tanım, “halk” kavramını 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk yarısı boyunca hapsedildiği kimi çağrışım alanlarından kurtardı. “Halk”; köylülük, taşra, okur-yazar olmama, aşağı tabaka, eğitime ve gelişime kapalılık gibi pejoratif çağrışımların doldurduğu bir alandan nihayet kurtuldu.⁴ Dundes’in tanımı hem “halk” kavramını belirtilen negatif söylemden kurtardı, hem de “halk”ın karşısına çıkarılan, onun tam da üstünde konumlandırılan şehirli, okur-yazar, üst tabakadan olanların da halk olarak incelenmesi gerekliliğini ortaya koydu. Dundes’in bu tanımından sonra halk biliminin de çalışma alanlarında bir genişleme görülmesi kaçınılmazdı. Bu yazının sorunsallaştırdığı şey bu çalışmaların uygulama sahasında artışına paralel olarak aynı oranda teorik zeminde zenginleşmemesidir. Şüphesiz yapılan uygulama çalışmaları; kenti, kentin insanını, onun kimi üretimlerini anlamak açısından oldukça önemlidir. Asıl sorun şudur: Eğer zaten bir grubun folkloru olabileceğini kabul etmiş ve bu kabulün üstüne belli bir grubun folklorunu incelemişsek vardığımız nokta nedir? Söz konusu alanda, özellikle Türkiye’de, yapılan uygulama çalışmalarının sonucunda ele alınan grubun (aile, iş grubu, okul takımı, dernek...) bir folkloru olduğu sonucuna varılıyor; oysa bu zaten baştaki kabulün ta kendisi. Bu durumda varılan nokta çıkılan noktadan uzağa düşüyor ve kimi sorular yanıtsız kalmaya devam ediyor. Yeryüzündeki tüm aile-

lerin, takımların, örgütlerin, derneklerin, çetelerin, göçmenlerin, ötekilerin, koğuşların, bölüklerin, meslek çevrelerinin folkloru tespit edildi diyelim, ne elde edilmiş olacak? Görünen o ki çığ gibi büyümekte olan grup folkloru uygulama çalışmalarının varabileceği yer bundan başkası değil ve varılan yerde elde edilenler de çıkış noktasında sahip olduklarımızdan fazla değil. Evet, kimi grupların kendilerine has kodlarını, yerleşmekte olan kimi geleneksel pratiklerini öğreniyoruz; ama tüm bunlardan ne çıkar? Bir zamanların folklorcuları sadece “derleyicilik”le ilgileniyordu; o günlere geri mi dönülüyor? Folklorun kırsal alanın dışında da var olduğu, kentlinin ve kentlinin de folkloru olduğu gerçeği kabul edilmişken şimdi kentlere ve kentlerin folkloruna da bir zamanlar köye yaklaştığımız paradigmalardan özünde pek de farkı olmayan nedenler-amaçlar-yöntemlerle yaklaşacaksak ne değişti?⁵ Bir zamanlar köylere yollanan folklorcular şimdi kente dağılıp durmadan farklı grupların folklorunu derliyorsa başladığımız noktaya geri dönmek tehlikesi yok mu?⁶ Peki, ne yapmalı?

Değişen hiçbir tanım salt tanımladığı olguya dair anlayışı değiştirmez. “Folk” ve “folklore” tanımlarında bir değişiklik gerçekleşmişse bu kavramlara ilişik olan ve onlarla ilişkide olan diğer kavramlar da zorunlu olarak yeniden tartışılmalı. Halk tanımının değiştiğini kabul ediyorsak kültürü de yeniden tanımlamak, tartışmak gerekir örneğin. Nitekim Dundes, folklorun kurucu metinlerini bir araya getirdiği *International Folkloristics:*

Classic Contributions by Founders of Folklore adlı çalışmanın ön sözünde halk tanımındaki değişikliklerle birlikte folklorun en yaygın aktarım yolu olan ve bu nedenle folklor için temel bir ölçüte dönüşmüş olan sözlü geleneğin artık bu niteliğini yitirdiğini belirtir (1999: VIII).

Dundes yeni tanımlardan sonra folkloru ele alırken eskiye ait kimi ölçütlerin değişmesi ya da geleneksel folklor çalışmalarında şimdiye değin pek üzerine gidilmeyen meselelerin tartışılması gerekliliği üzerine ayrı bir yazı kaleme almamışsa da, tek başına *Folklore Matters* adlı çalışmasının “Defining Identity through Folklore” başlıklı ilk bölümü bile onun meseleye yaklaşımının yerindeliliğini kanıtlamaya yeter. Burada Dundes, yeni folklor çalışmaları ışığında “kimlik” meselesine eğilir. Kimlik ve gelenek kavramlarına folklorun meseleleri olarak yaklaşmakla yetinmez, bunları halk ve onun folkloru algımızda-tanımlarımızda meydana gelen değişimler üzerinden ele alır. Olması gereken de budur; daha önce savunduğumuz gibi çalışmaları uygulama alanında zenginleştirerek varabileceğimiz bir yer yok. Yapılması gereken tam da bu şekilde kimlik, gelenek, sözellik, üretim, kültür, millilik gibi şimdiye değin halk ve folklorla birlikte düşünülen, onlardan ayrılmayan kavramları da sorgulamaktır.⁷ Eğer bir ailenin folkloru üzerinde çalışılıyorsa elde edilen veriler ancak bir topluluğun gelenek üretme stratejileri, ihtiyacı, nedenleri üzerine düşünmek, tartışmak için değerli olacaktır. Transeksüellerden

oluşan bir grubun ürettiği folklor; toplumun ve iktidarın yerleştiği cinsiyet rolleri, kimlik ve aidiyet gibi kimi meseleleri tartışmak, bireylerin-grupların bu olgular çevresinde kendilerini var etmeye çalışırken ürettikleri folklorik malzemenin, kültürel kodların nasıl işlevler gördüğünü anlamak için veriler olarak değerlendirilirse anlam kazanır; aksi hâlde bir grubun kültür kodlarını deşifre etmekten ve hatta grup üyelerini marjinalleştirmek-ötekileştirmek gibi kimi tehlikeler taşımaktan kurtulamayacaktır.

Grubun Kültürü: “Ideoculture”⁸

Bu bölümde, “Small Groups and Culture Creation: The Ideoculture of Little League Baseball Teams” (Küçük Gruplar ve Kültür Üretimi: Küçükler Beyzbol Liginin Özkültürü) (1979) ve The Manson Family: The Folklore Traditions of a Small Group” (Manson Ailesi: Küçük Bir Grubun Folklor Gelenekleri) (1982) başlıklı çalışmalarını etrafında Gary Alan Fine’in küçük grupların folklorunu ele alırken izlediği yöntemi ve “ideoculture” kavramı tartışacaktır. Şimdiye değin sorulan sorulara kısmen yanıtlar getirecek olan bu makaleler, grup folkloru alanında yapılmış nitelikli çalışmalara örnek olması bakımından seçildi.

1979 yılında yayımlanan çalışmasında Fine, küçük grupların yarattığı kültürü, New England ve Minnesota’daki “Küçükler Ligi” beyzbol takımlarından beşinin gözlemlenmesinden elde ettiği verilerden hareketle inceler. Fine, bu çalışmasında, “interaktif grupları karakterize eden kültürel element-

ler” için “ideoculture” kavramını üretir. “Ideoculture”, Yunanca “kendi-öz” anlamına gelen “ideos” ve “culture”ın birleşiminden oluşturulan bir kavram olarak “grup kültürü” terimini karşılamak amacıyla önerilir (Fine, 1979: 734). Fine’a göre “grup kültürü” teriminin çok farklı anlamlarda kullanılması “ideoculture” kavramının üretilmesinde temel nedendir.

Meslek folkloru, aile folkloru, sınıf folkloru, parti folkloru, göçmen folkloru, takım folkloru, örgüt folkloru gibi çok sayıda grup folkloru alt alanının ürettiği kültüre yaklaşmak için gerçekten de “kültür”den farklı, daha “özel” bir kavrama ihtiyacımız var. Bugün “halk” dendiğinde Dundes’in tanımı anlaşılabilir bile “halk”ın somut ya da soyut her türlü üretimini imleyen “kültür” gibi bir terim ona 19. yüzyıldan beri yüklenen büyük anlamların ağırlığı altında hantalca durmakta devam etmektedir. Bu bakımdan yeni “halk” tanımına uygun yeni bir “kültür” tanımı ve elbette bu tanıma uygun kavram aramak gereklidir. Dundes, “halk”ı geçmiş yüzyıllardaki kırsallık ve millilik çağrışımlarından kurtarmışken, “kültür”ü hâlâ söz konusu zamanların çağrışım evreninde bırakmak yerinde olmayacaktır. Bugün post-modern folklerden, kent ve grup folklorundan söz ediyorsak bu folklorların içinde şekillendiği, ürettiği kültürden de söz ediyoruz kaçınılmaz olarak. O hâlde grup folkloru çalışmalarının en önemli teorik tartışmalarından biri bu bağlamlarda “kültür” üzerine odaklanmalıdır. Çalışmasının başında Fine şunları aktarır:

İnteraktif gruplar üzerine yoğunlaşırken her grubun bir ölçüde kendi kültürünü yarattığını öne sürüyorum ki bu kültürü *ideoculture* olarak adlandırabilirim. Ideoculture, interaktif bir grubun üyelerinin paylaştığı; daha ileri etkileşimler için bir zemin olarak başvurabildiği bilgiler, inançlar, davranışlar ve gelenekler sistemidir. Üyeler, ortak deneyimler paylaştıklarını fark ederler. Bu ortak deneyimler onları diğer üyelerce de anlaşılacakları beklentisine sevk eder ve bundan da ötede bu deneyimlere bir sosyal gerçeklik kurmak için başvurulabilir.⁹ (1979: 734)

Fine, “ideoculture”ın kültürün lokalize edilmiş doğasını vurguladığını ve demografik olarak farklı bir altgrubun parçası olmak zorunda olmadığını; toplumdaki tüm grupların belirli gelişmelerini kapsadığını belirtir (1979: 734). Fine’a göre kültürün temel dinamiği üyeler arasındaki etkileşim olduğundan “ideoculture” da etkileşim merkezli gelişir ve yerleşir. Bundan sonra Fine, araştırmalarda “ideoculture”ın yapılandırılmasında faydalı olması için beş tez ortaya koyar. Aşağıda bu tezler sırasıyla tartışılacaktır.

1. Kültürlerin Belirliliği: Bununla kastedilen küçük grupların gözlemlenebilir ve sorgulanabilir olmasından hareketle kültürlerinin de örneğin sosyal antropolojide olduğu gibi belirsiz bir olgu olmadığıdır (1979: 735-6). Fine’a göre, küçük grupların bu özelliklerinden dolayı kültürleri de çok daha güvenilir bir şekilde gözlemlenebilir; üstelik kültürleri hakkında bü-

tünlüklü fikirler elde edilebilir. Bu da bizi daha küçük grupların kültürlerinden hareketle “kültür” olgusunu tartışmaya çağırmaktadır. Bu bakımdan Fine’ın tespiti yerindedir; çünkü nasıl-neden-hangi yollar, dinamikler ve güdülerle üretildiği üzerine çok daha belirli düşüncelere sahip olabileceğimiz grup kültürü; “kültür”ün neliğini anlamak için de iyi bir araçtır. Örneğin onun incelediği küçükler ligi takımlarının “ideoculture”ını oluşturan hemen tüm ürünler, yapılar, kodlar bütünlükle gözlenebilirken; “ergenlerin kültürü” için böyle bir şey çok daha zor olacaktır.

2. Grubun Karşılaştırmalı Analizi: Gruplar arasında ortak kullanım alanları (antrenman sahaları, okul bahçesi...), ortak hedefler (maçı kazanmak, en iyi projeyi üretmek, okulda öne çıkmak...) gibi ortaklıklar olmasına rağmen farklı “ideoculture”lar ortaya çıkması grupların karşılaştırmalı analizlerini gerektirmektedir. Fine, “The Manson Family: The Folklore Traditions of a Small Group” adlı çalışmasında gruplara kültür üreten yalıtılmış birimler olarak odaklanmanın gruplar arası kenetleyici ilişkiler ve bu ilişkilerin folklor içeriğini nasıl etkilediği üzerine kayması gerektiğini bildirir (1982: 57). Bu bakımlardan grup folklorunun inceleme alanı tek bir grubun folkloru ile sınırlandırılmaz, zorunlu olarak gruplar arası etkileşimi de kapsar.

3. Toplulukların ve Alttoplulukların Kültürel Yaratımları ve Yayılımı: “Ideoculture üretiminin dinamiklerini anlamak, daha geniş

sosyal birimlerin kültürel yaratımlarını anlamamız” için önemli veriler sunabilir (1979: 736). Fine’a göre küçük grupların gözlemlenmesiyle hangi şartlar altında kültürel bir ögenin yaratıldığı yerinde belirlenebilir. Bu üretimler çok daha geniş sosyal gruplarda kültür öğelerinin üretimi hakkında bilgi verebileceğinden Fine’ın bu tezi de oldukça yerinde görünüyor. Küçük grupların yapılanması ve dinamikleri ile çok daha geniş toplulukların dinamikleri, yapısı benzer olduğundan kültür ya da folklor üretimi de benzer nedenler, şartlar, amaçlar, yöntemlerle olacaktır. Dundes’in halk tanımı bir zamanlar bugün anladığımızdan çok daha geniş toplulukları çağrıştırıyordu. Aslında çağrıştırmaya da devam ediyor; ancak bugün biliyoruz ki “aralarında ortak bir öge olan iki kişi” bile halk olarak tanımlanabilir. O hâlde halkın bu iki kişilik örneğinin kültürel üretimlerinin arkasında yatan güdüler, yöntemler, koşullar çok daha geniş halk topluluklarının kültürel üretimleri için de geçerli olacaktır.¹⁰

4. Kültürel Birimler Olarak Gruplar: “Ideoculture”ın yapısı, grupların özgür içerik bağlamında var olmadığını; sosyal gerçeklik, tarih ve anlam yapılandırılmasıyla sürekli olarak ilişkide olduğunu gösterir (1979: 737). Fine, küçük grup çalışmalarının tipik bir şekilde grupları veri kaynakları olarak gördüklerini ve grup dinamiklerini konuşma ve davranışların dinamiklerinden bağımsız olarak ele aldıklarını belirtir. “Etkileşim teorisini takip ederek kültürel içeriğin ortak sosyal anlamını apriori bir anlam belirlemesinden zi-

yade etkileşimden aldığını farz ediyoruz” diye belirtir Fine (1979: 737).

5. Çevre ve Eylem Arasında Bir Arabulucu Olarak Kültür: Burada “ideoculture”, dışarıdan gelen baskılarla bu baskıların üstesinden gelirken grubun takındığı davranışları uzlaştırmak için arabulucu bir öge olarak önerilir. Fine, bu sürecin kolektif kararların alındığı ve aynı zamanda grup olma duygusunun, uyuşma ve bağlılığın arttığı bir süreç olduğunu dile getirir (1979: 737). Bu tez özellikle metropollerdeki göçmenler, azınlıklar gibi grupların ürettiği folklorun nitelikleri, dinamikleri konusunda yararlı olabilecek bir çıkış noktası sunmaktadır.

Fine, çalışmasının bundan sonraki bölümünde “The Social Production of Ideoculture” başlığı altında, bir grubun “ideoculture”ını oluşturan kültürel formların, öğelerin ortaya çıkmasında ve devamlılığında etkili olan beş unsurdan söz eder. Fine’a göre: “Herhangi bir grubun oluşumunun başlangıcında “ideoculture”ın varlığından söz edemeyiz; ancak kültürün oluşumu grup etkileşiminin başladığı anda gerçekleşebilir” (1979: 737). Zaman ilerledikçe bir “ideoculture” şekillenmeye başlayacaktır; fakat grubun tüm konuşma ve davranış öğeleri ‘ideoculture’ın bir parçası olmayacaktır (1979: 738). Fine, bu noktada bir ögenin, davranışın, dilsel kodun grubun “ideoculture”ına eklenmesi için gerekli olan beş ölçütü tartışır. Ona göre potansiyel bir ögenin grubun “ideoculture”ının bir parçası olabilmesi için en azından grubun bir üyesi

tarafından önceden “bilinmesi” (*known culture*) ve diğer üyelerce de öğrenilmesi gerekir. İkinci ölçüt olarak Fine, söz konusu ögenin grup etkileşimi esnasında “kullanılabilir” olmasını (*usable culture*) gösterir. “Bir öge grubun üyelerince bilinse bile eğer kimi tabu ve kutsal göndermelere sahipse açıkça paylaşılmayabilir” (1979: 739). Hem bilinen hem de kullanılabilir olan ögenin grubun amaçlarını ve bireylerinin gereksinmelerini desteklemek bakımından “işlevsel” (*functional culture*) olması üçüncü ölçüt olarak ortaya konur. “*Appropriate culture*” yan başlığıyla ortaya konan “uygunluk” ölçütü ise, “ideoculture”a eklemenecek ögenin grubun sosyal yapısına, hiyerarşisine uygun olması gerekliliğini anlatır. Bilinen, kullanılabilir ve işlevsel olan bir öge gruptaki “bireylerarası ağ ve güç ilişkilerini” sarsıyor, bunlara zarar veriyorsa bu ögenin sürekliliği söz konusu olamaz. Eğer potansiyel bir folklore ögesi “bilinen”, “kullanılabilir”, “işlevsel” ve “uygun” bir ögeyse bunun grubun folklorunun bir parçası olması, gelenekselleşmesi için bir ölçüt daha vardır. Fine’in belirlediği bu son ölçüt “tetikleyici olay” (*triggering event*) olarak adlandırılır. Grup etkileşimi sırasında gerçekleşen kimi olaylar “ideoculture” içeriği yaratmak için bir “kıvılcım” olarak işlev görür, Fine bu kıvılcımlara “tetikleyici olay” der.

Fine, yukarıda özetleyerek aktarmaya çalıştığımız bu ölçütleri tek tek tartışır ve bunları incelediği grupların folklorundan ilgili ögelere başvurarak örneklendirir. Bu yazıda, Fine’in çalışmalarını aktarmayı seçmemizin nede-

ni, bunların grup folkloru konusunda örnek alınabilecek nitelikte olmasıdır. Fine, tüm tezlerinde haklı mıdır, değil midir bu tartışılır; ancak şunu açıkça öne sürebiliriz ki grup folkloru alanında yapılan ve kimi verileri toplayıp aktarmaktan öteye gitmeyen çalışmalardan çok daha anlamlıdır, bu çalışmalar. Sonuçta ortaya koyduğu tezler ve ölçütlerle grup folklorunu teorik zeminlerde tartışmaya çalışan yazılarında Fine -yanılıyor bile olsa- alanda kimi tartışma konuları açması bakımından büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Dundes’in ezber bozan tanımları, folklorun kente göçmesi, post-modern folklor gibi disiplin için yepyeni tartışma sahaları açan yenilikler-değişimler, kentlere dağılıp veriler toplanarak zenginleşmeyecektir. Elbette bu olguları tanıdık kılmak amacıyla belli veriler toplamak gereklidir; fakat toplanan veriler teorik düzlemde zenginleşen tartışmalar eşliğinde yorumlanmadıkça tüm çalışmalar yarım kalacaktır. Milyonlarca grubun folklorunu bilmek bize grubun yapısı, hangi şartlar altında ortaya çıktığı, dinamikleri, ürettiği kodların arkasında yatan güdüleri, yöntemleri ve daha pek çok önemli unsuru hakkında hem pek az şey söyleyebilir, hem de pek çok şey. Verileri nasıl okuduğumuza, yorumladığımızı bağlı olacaktır bu. Saussure’un dili ve dil yetisini anlamak-anlatmak için başvurduğu bir örnek burada öne sürdüklerimizi daha açık bir şekilde ifade edecektir.

[...] her gece saat 23’te Cenevre’den kalkan Cenevre-Paris ekspresinin vagonları da, görevlileri

de sık sık hatta her gün değişebilir; bu nedenle, “Cenevre-Paris ekspresi” derken hep aynı tren değildir söz ettiğimiz. Her yıl saat 23’te Cenevre garından kalkan 365 treni tek bir gerçeğin karşılığı sayarak böyle konuşuruz; bu gerçeği somut bir tren değil demiryolu ulaşımında söz konusu 365 trenin tümü için geçerli olan bir durum belirler [...] (Yücel 1982: 21)

Saussure’e göre trenlerin vagonları, görevlileri değişse bile sistemin kendisi değişmez. Bu nedenle bir yıl içinde Cenevre’den Paris’e giden 365 trenin her birinin yolcuları, görevlileri değişse de “Cenevre-Paris ekspresi”nin sistemi-yapısı değişmez. İşte dil de, böyle bir yapı gösterir. Ögeler zaman içinde değişse bile, dizge kendini korur ve önemli olan da budur. Bu örnek ışığında grup folkloru üzerine düşünmek gerek. Farklı gruplar ve onların ortaya koyduğu farklı folklor üretimleri (değişen trenler) olacaktır elbette; ancak sistem-dizge (Cenevre-Paris hattı) değişmeyecektir. İşte bu sisteme ulaşmaya çalışmalıyız ki bu da “grup folkloru”, “kent folkloru”, “post-modern folklor” eksenlerinde tartışılması gereken meselelerin üzerine gitmek demek. Durmadan farklı grupların folklorunu derlemek yeterli değil. Ne de olsa ekspres hep Paris’e varacak.

NOTLAR

1 Parry-Lord Teorisi ya da diğer adıyla Sözlü Formül Kuramı, Milman Parry ve Albert Betis Lord’un Homer şiirinin benzerlerini derledikleri eski Yugoslavya’daki sözlü gelenek ürünlerinden hareketle ortaya koyduğu kuramdır. Bu kurama göre, sözel şair, dağarcığındaki kimi kalıp formülleri kullanarak şiirini performans anında yaratır ve bu nedenle sözlü gelenekte ezber ve doğaçlama sandığımızdan daha az yer

tutmaktadır. Sözel şair ezberlememekte, stokta bulunan kimi formülleri, epitetleri ve temleri kullanarak her defasında yeniden yaratmaktadır. Daha ileri okumalar için kuramın emel kaynağı Albert B. Lord’un *The Singer of Tales* kitabına bakılabilir.

2 Bu durum Türkiye özelinde çok daha sorunlu bir tablo arz ediyor. Türkiye’deki folklor çalışmalarında, Dundes’in tanımını ve alanda yarattığı değişimi benimseyen araştırmacılar bile uygulama sahasında artan çalışmalara karşın teorik zeminde tartışmaları zenginleştirmek konusunda aynı verimliliği gösteremiyor.

3 Richard M. Dorson’un editörlüğünü yaptığı *Handbook of American Folklore* adlı kitapta yer alan “The Field Study of Folklore in Context” adlı yazısında Richard Bauman “Individual Context” yan başlığı altında grup folklorunu birey bileşeninden hareketle bireyin folklor üretimi üzerinden ele alır ve folklorun insan yaşamındaki yerini anlamak için bunun gerekli olduğunu ortaya koyar (Dorson, 1983: 365).

4 Burada fazla iyimser olduğumuz ileri sürülebilir; çünkü folklor tüm bu çağrışımlardan bugün bile tam olarak kurtulamadı. Nitekim Dundes da “Folklor Nedir?” başlığıyla Türkçeye çevrilen yazısında “[h]âlâ yanlış bir biçimde halkı köylü topluluklar ya da kırsal alan toplulukları olarak tanımlayan folklorcular var” diye belirtir. Dundes bunu 1965’te yazdı, bugün en azından folklorcular bağlamında bu sorunun aşıldığı söylenebilir.

5 Bunların zorunlu olarak farklı olduğunu savunduğumuzun düşünülmemesi gerekir. Sorun şurada ki, iki alan arasındaki aktarım sorgulanmaksızın yapılırsa özünde kenti ve onun folklorunu anlamak için kullandığımız tüm ölçütler bir zamanların kırsala-köye odaklanan folklor ölçütlerinin aynısı olacaktır. Bu da folklor çalışmaları bağlamında kentin kırsallaştırılmasından başka bir anlam ifade etmeyecek, sadece folklor çalışmalarının köyden kente göçmesini sağlayacak. Oysa Miyata Noburu’nun “Redefining Folklore for the City” başlıklı yazısında belirttiği üzere kent ve eskilerin köy folkloru aynı karakteristikleri paylaşabilir de, paylaşamayabilir de.

6 Şimdiye değin tartıştığımız sorunların yer aldığı bir çalışma için Ezgi Metin’in “Kent Folkloruna Bir Örnek: Doktor Folkloru” adlı incelemesine bakılabilir. Yazar, Ankara’daki bir hastanenin doktorları arasındaki özel dil kodlarından örnekler veriyor, bunlardan hareketle onların sosyal bir grup olduklarını söylüyor ve şu

sonuca varıyor: “Bu özelliklerinden dolayı doktorların oluşturduğu sosyal grubu kent folkloru içerisinde değerlendirmek mümkündür” (38). Meslek folklorundan hareketle yapılan bu çalışma Ankara’daki bir hastanenin doktorlarının bir meslek folkloru oluşturacak kadar kendi özel dilsel, kültürel kodları olduğunu (yeniden) kanıtlar. Çıkış noktasında her meslek/meslek grubu kendi özel folklorunu üretir kabulü olmasaydı; bunun gibi onlarca çalışma daha önce farklı ülkelerde yapılmamış olsaydı, çalışma daha anlamlı olurdu. Bu hâliyle söz konusu çalışma; belli bir hastanenin doktorlarının kendi aralarında –aslında Türkiye’deki doktorların hemen hepsinin kullandıkları kimi ifadeleri, kodları örnekleyen bir yazıdır. Bir tartışma alanı yaratmaz, sadece örneklerle kimi veriler aktarılır. Yazının künyesi kaynakça kısmında verilmiştir.

7 Bu noktada Richard Bauman’ın editörlüğünü de yaptığı “Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments” adlı kitabın “Folklore” başlıklı bölümünde yazdıkları dikkat çekicidir. Bauman yazısında, sosyal-etkileşimsel ve performans merkezli yeni yaklaşımlarının folklorun klasik folklorlardan ayrıldığı noktada olduğunu belirtir. Bir anlamda Bauman bu bölümde klasik folklor anlayışından kurtulmak için yeni çalışmaların hangi yönde olması gerektiğini de vurgulamış olur. İlgili yazının künyesi kaynakça bölümünde belirtilmiştir.

8 Terim Türkçeye “özkültür” olarak çevrilebilir. Burada “öz” hem “ideo”daki “aitlik” (ownness) anlamını içerir, hem de çağrışımsal olarak taşıdığı “asıl”, “minimal” anlamlarıyla grubun kültürünü anlatmak için oldukça elverişlidir.

9 Çalışma boyunca Fine’dan yapılan tüm çeviriler yazara aittir.

10 Bu tez kolaylıkla ilk tez olan “Kültürün Belirliliği” ile birleştirilebilir.

KAYNAKLAR

Abrahams, Roger D. “Towards a Sociological Theory of Folklore: Performing Services”. *Western Folklore*. 37: 3. 1978: 161-184.

Bauman, Richard. “Halkbiliminin Farklı Kimliği ve Sosyal Tabanı”. Çev.: Feridun Çotra, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, Ankara: Geleneksel Yayınları, 2005: 74- 88.

———. “The Field Study of Folklore in Context”. *Handbook of American Folklore*. (edited by Richard M. Dorson). Bloomington: Indiana University Press, 1983: 362-8.

Dundes, Alan. *Folklore Matters*. Knoxville:

The University of Tennessee Press, 1989.

———. “The American Concept of Folklore”. *Folklore Institute*. 3:3, 1996: 226-249.

———. “Preface”. *International Folkloristics: Classic Contributions by the Founders of Folklore* (edt. by Alan Dundes). New York: Rowman & Littlefield Publishers, 1999, VII-X.

———. “Halk Kimdir?”. çev.: Metin Ekici. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Ankara: Milli Folklor Yayınları, 2005: 1-30.

———. “Folklor Nedir?”. çev.: Gülay Aydın. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, Ankara: Geleneksel Yayınları, 2005: 16-20.

Fine, Gary Alan. “The Manson Family: The Folklore Traditions of a Small Group”. *Folklore Institute*. 19: 1, 1982: 47-60.

———. “Small Groups and Culture Creation: The Ideoculture of Little League Baseball Teams”. *American Sociological Review*. Vol. 44, 1979: 733-745.

Metin, Ezgi. “Kent Folkloruna Bir Örnek: Doktor Folkloru”. *Milli Folklor*. 18 / 71, 2006: 34-38.

Noburu, Miyata. “Redefining Folklore for the City”. *Japan Quarterly*. 34: 1, 1987: 30-33.

Sims, Martha C. ve Martine Stephens. *Living Folklore: An Introduction to the Study of People and their Traditions*. Logan-Utah: Utah State University Press, 2005.

Yücel, Tahsin. *Yapısalcılık*. İstanbul: Ada Yayınları, 1982.